

Ada Nemsadze

ადა ნემსაძე

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Georgia, Tbilisi

საქართველო, თბილისი

Renewed *Tsiskari* and the End of Social Realist Criticism

განახლებული „ცისკარი“ და სოცრეალისტური კრიტიკის დასასრული

By the resolution of April 23, 1932 the artistic vector of the Soviet state had to be developed by a new method – socialist realism. It was obvious that an ideological dictatorship was being established in art. Soon, all fields of art were adapted to new requirements, although this artificial process did not prove to be long-lasting in Georgian reality.

In 1957 the magazine *Tsiskari* began to be published. In the renewed *Tsiskari*, the assessment of fiction texts starts from a completely different, new position (Guram Asatiani, Revaz Tvaradze, Tamaz Chkhenkeli, Otia Pachkoria, Akaki Bakradze, Tamaz Chiladze, Koba Imedashvili...).

Keywords: socialist realism, magazine „*Tsiskari*“, literary criticism

საკვანძო სიტყვები: სოციალისტური რეალიზმი, ჟურნალი „ცისკარი“, ლიტერატურული კრიტიკა

სსრკ ცენტრალური კომიტეტის 1932 წლის 23 აპრილის დადგენილების შემდეგ საბჭოთა სახელმწიფოს სახელოვნებო ვექტორი ახალი მეთოდით – სოციალისტური რეალიზმით – უნდა გამართულიყო. როგორც აკაკი ბაქრაძე აღნიშნავს, ეს ტერმინი პირველად ივან გრონსკის გამოუყენებია: „მთავარი მოთხოვნა, რომელსაც ჩვენ ვუყენებთ მწერლებს, ესაა – წერეთ სიმართლე, შეულამაზებლად ასახეთ ჩვენი სინამდვილე, რომელიც თვითონ დიალექტიკურია. ამიტომ საბჭოთა ლიტერატურის ძირითად მეთოდს წარმოადგენს სოციალისტური რეალიზმის მეთოდი“ („ლიტერატურნაია გაზეტა“, 1932 წ., 23 მაისი) (ბაქრაძე, 2019, გვ. 90).

ამიერიდან მთელი სახელოვნებო საზოგადოება თავისი შემოქმედებით, ისე როგორც ნებისმიერი სხვა პროფესიის ადამიანი, უნდა ჩაბმულიყო ახალი სოციალისტური სამშობლოს მშენებლობისა და მისი გაძლიერების საქმეში. ამასთან, ხელოვანთ კიდევ უფრო მეტი მოეთხოვებოდათ, ვინაიდან სტალინის ცნობილი ფრაზით, ისინი „ადამიანის სულის ინჟინრები“ არიან. ყველასთვის გასაგები გახდა, რომ იდეოლოგიას უნდა დაქვემდებარებოდა ყველა თავისუფალი ხელოვანი – ეს ახალი რეალობის მკაცრი მოთხოვნა იყო.

აკაკი ბაქრაძე თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „მწერლობის მოთვინიერება“, რომელიც პირველი მცდელობაა, შეისწავლოს ქართული საბჭოთა ლიტერატურის წარმოშობა-განვითარების პირობები და გამოკვეთოს ამ ლიტერატურის ხასიათი და ფორმა, ერთ თავს უთმობს სალიტერატურო კრიტიკის საკითხს და წიგნის ამ ნაწილს ასე ასათაურებს: **კრიტიკა-ჟანდარმი**. ამ ტერმინში პირდაპირაა გაცხადებული სოცრეალისტური კრიტიკის ნამდვილი დანიშნულება. „რაკი კომუნისტებმა ექსპლუატაცია-ჩაგვრის ახალი სახეობა – ინტელექტუალური ექსპლუატაცია – შემოიღეს, ბუნებრივია, მისი შენარჩუნება-გამოყენებისათვის სჭირდებოდათ ახლებური იარაღი. შექმნეს კი-

დეც – კრიტიკა-ჟანდარი. კრიტიკას დაევალა არა სხვადასხვა დარგის ლიტერატურულ ნაწარმოებთა განხილვა-ანალიზი, არამედ კომპარტიის ცკ-ის დადგენილებათა ძალდატანებით (კეტიო) დანერგვა და ურჩი მწერლების დასჯა“ (ბაქრაძე, 2019, გვ. 202). ამიტომ მაშინდელ კრიტიკოსთა სტატიებში ხშირად შეხვედებოდა ასეთ ფრაზებს: „კლასობრივად უცხო განწყობილება“, „ავითარებს ახალგაზრდობაზე მავნე შეხედულებებს“, „კლასობრივი მტრის უკანასკნელი ნაშთების სევდა“ (დავით დემეტრაძე); „არსებული დაუკმაყოფილებლობა, თანამედროვეობის უარყოფა, ჩვენი სინამდვილისაგან გაქცევა, იმედდაკარგული სკეპტიციზმი“ (ვანო წულუკიძე); „ეს პირდაპირი კონტრეგოლოგიურ-ფაშისტური ლოზუნგია“ (კარლო ორაგველიძე); „ავტორს შეგნებულად თუ შეუგნებლად (უფრო შეგნებულად, ვიდრე შეუგნებლად) თავისი თავი ჩაუბამს კლასობრივი მტრის სამსახურში და თავისი კალმით იმავე მიზანს ემსახურება, რასაც ყოველი თეთრგვარდიელი და საერთოდ საბჭოთა სისტემის მოძულე და მოსისხლე მტერი“ (მალაქია ტოროშელიძე). ვფიქრობთ, ეს ფრაზებიც საკმარისია იმისთვის, რომ ცხადი გახდეს 30-იანი წლების სოცრეალისტური კრიტიკის ხასიათი, პათოსი და მიზანდასახულობა. აშკარა იყო, რომ ხელოვნებაში იდეოლოგიური დიქტატურა მყარდებოდა, რომელიც შემოქმედებითი თავისუფლებისათვის უფრო და უფრო ნაკლებ ადგილს ტოვებდა. მალე ხელოვნების ყველა დარგი გადაეწყო ახალ მოთხოვნებზე, თუმც ეს ხელოვნური პროცესი ქართულ რეალობაში არ ისე ხანგრძლივი აღმოჩნდა.

სამი ათეული წელიც არ იყო გასული, რომ განახლების დასაწყისი ხელოვნების თითქმის ყველა დარგს დაეტყო, თანდათან მოირყა სოცრეალიზმის საძირკველიც. 1957 წელს გამოსვლას იწყებს ჟურნალი „ცისკარი“, რომლის პროდუქციაც ამ პროცესს ყველაზე უკეთ ასახავს. განახლებულ „ცისკარში“ სრულიად სხვაგვარი, ახალი პოზიციებიდან იწყება მხატვრული ტექსტების შეფასება, საუბარი ლიტერატურის ახალ ტენდენციებზე, რომლის აფიშირებასა და ხაზგასმას „ცისკრის“ სალიტერატურო კრიტიკა საკმაოდ თამამად იწყებს.

ჟურნალ „ცისკარს“ დაარსებიდანვე დაეხედა, მნიშვნელოვანი კულტურული პროცესის მაუწყებელი ყოფილიყო. ასე იყო მე-19 საუკუნეში, როცა 1852 წელს გიორგი ერისთავმა მეფისნაცვალ ვორონცოვის თანხმობით ჟურნალის გამოცემა დაიწყო. ამ საჭიროებას თავად ვორონცოვი ასე განუმარტავდა სამხედრო მინისტრ ა. ჩერნიშოვს, როცა იმპერატორთან შუამდგომლობას სთხოვდა: „ჟურნალში უპირატესად უნდა დაიბეჭდოს ქართული, რუსული და უცხოური ლიტერატურის ნიმუშები, აგრეთვე, ცნობები სოფლის მეურნეობის, მეცნიერებისა და ხელოვნების შესახებ“ (ჯოლოგუა, 2013, გვ. 62). 1853 წელს დახურული ჟურნალი კვლავ განაახლა ივანე კერესელიძემ 1857 წელს და 1975 წლამდე რედაქტორობდა მას. სწორედ ივანე კერესელიძის „ცისკრის“ ფურცლებზე დაიწყო პირველი ლიტერატურული პოლემიკა, რომელმაც

დაუდო სათავე ქართულ ჟურნალისტიკაში მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების მეტ-ნაკლებად საფუძვლიან და სისტემურ ანალიზს და მნიშვნელოვნად გამოაცოცხლა კიდევ ლიტერატურული ცხოვრება. [...] ნ. ბერძნიშვილი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში პირველად იძლევა მიმდინარე ლიტერატურული პროცესების სისტემურ ანალიზს და, შესაბამისად, იგი საგანგებო მნიშვნელობის ფიგურად უნდა ჩაითვალოს ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ისტორიაში (ჯოლოგუა, 2013, გვ. 86-87).

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში, 1957 წელს, „ცისკარი“ კვლავ აღდგა ვახტანგ ჭელიძის რედაქტორობით. 50-იანი წლების მეორე ნახევარი ის პერიოდია, როდესაც მეთოდი სოციალისტური რეალიზმი ხელოვნების სხვადასხვა სფეროში ჯერაც აქტიურად განიხილება (არ ვგულისხმობთ ისეთ გამონაკლისებს, როგორებიცაა კანის კინოფესტივალის გამარჯვებული, საუკეთესო მოკლემეტრაჟიანი ფილმის ნომინაციის პრიზიორი რეზო ჩხეიძის მხატვრული ფილმი „მაგდანას ლურჯა“

¹ ნაწყვეტები მოგვყავს აკაკი ბაქრაძის დამოწმებული წიგნიდან, გვ. 208-211.

(1956) ან გურამ რჩეულიშვილის აშკარად ეგზისტენციალისტური მსოფლმხედველობით გამსჭვალული მოთხრობები), რასაც მაშინდელი სალიტერატურო ჟურნალებიც ადასტურებს.

განახლებული „ცისკრის“ კრიტიკისა და პუბლიცისტიკის რუბრიკა ნათლად გვიჩვენებს იმ პროცესს, რომელსაც ლიტერატურათმცოდნეობაში შეგვიძლია ვუწოდოთ სოცრეალისტური კრიტიკის დასასრულის დასაწყისი. პირველივე ნომერში დაბეჭდილი გურამ ასათიანის სტატია „შენიშვნები თანამედროვე ქართული პოეტიკის შესახებ“ უკვე იმის მიმანიშნებელია, რომ იწყება მხატვრული ტექსტის საქმიანი და პროფესიონალური ანალიზი, რომელიც გვერდს უვლის ყოველგვარ იდეოლოგიურ წნეხსა და მთავარ აქცენტებს იმ სიახლეებზე აკეთებს, რომლებიც მაშინდელ ქართულ პოეზიას ახასიათებს. იმას, რომ კრიტიკა ამ საკითხზე სერიოზული პოლემიკის დაწყებას აპირებს, სათაურის სქოლიოც ადასტურებს, სადაც ვკითხულობთ: *იბეჭდება განხილვის წესით.*

ცნობილია, რომ ყველა სიახლეს, სანამ საბოლოოდ დამკვიდრდება, უწევს არსებულთან დაპირისპირება და გარკვეული პერიოდი მასთან თანაცხოვრება. ასე დაემართა განახლებულ „ცისკარსაც“. თუ გადავხედავთ ჟურნალის საწყისი წლების პროდუქციას, შევამჩნევთ სამი ტიპის სტატიებს:

1) *სტატიები, სადაც ჯერ კიდევ საუბარია სოციალისტური რეალიზმის მეთოდის უპირატესობასა და უნივერსალურობაზე.* მაგალითად, 1957 წლის მეორე ნომერში დაბეჭდილია ოთარ ჯინორიას „დადებითი გმირის საკითხისათვის კრიტიკულ რეალიზმსა და რევოლუციურ დემოკრატიულ რომანტიზმში“; სადაც ავტორი წერს:

რეალურისა და იდეალურის ნამდვილ – თანმიმდევრულსა და სრულ ერთიანობას განახორციელებს მხოლოდ სოციალისტური რეალიზმი; მხოლოდ ის ასახავს სინამდვილეს მთელი სისრულით – რეალურისა და იდეალურის მთლიანობაში. მისი წინამორბედი კრიტიკული რეალიზმი კი შეზღუდულობით, ცალმხრივობით ხასიათდება, რაც მასში რეალურსა და იდეალურს შორის მძაფრი შეუსაბამობის, ღრმა წინააღმდეგობის სახით იჩენს თავს (ჯინორია, 1957, გვ. 78).

აქ არამარტო შეგნებულ ფაქტობრივ უზისტობასთან გვაქვს საქმე, როდესაც მთლიანად უარყოფილია ქართული ლიტერატურის მოდერნისტული პერიოდი და სოციალისტური რეალიზმი გამოცხადებულია კრიტიკული რეალიზმის შემდგომ მხატვრულ მეთოდად, არამედ, იდეოლოგიური მოთხოვნის მიხედვით, ტენდენციურად და არასწორადაა შეფასებული მე-19 საუკუნის კრიტიკული რეალიზმიც. „სხვადასხვა სახით და სხვადასხვა ხარისხში კრიტიკული რეალიზმის ამ შეზღუდულობისა და წინააღმდეგობრიობის ტიპურ ნიმუშებს იძლევა, მაგალითად, გოეთესა და შილერის, თეკერისა და დიკენსის, სტენდალისა და ბალზაკის, გოგოლისა და ტოლსტოის, ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება“ (ჯინორია, 1957, გვ. 68), – აგრძელებს კრიტიკოსი. აქედან ცხადი ხდება, თუ როგორი გამრუდებული პრიზმიდან ხდებოდა კლასიკური რეალისტური შედეგების შეფასება და როგორ დამახინჯებულად იყო წარმოდგენილი ყველა ის ტენდენცია, რომლებიც ვერ თავსდებოდა სოციალისტური რეალიზმის ფარგლებში. (ასეთივე ტიპისაა შემდეგი სტატიები: ნოდარ ნაკაშიძე, ალექსანდრე ბახტაძე. „ლენინური ეროვნული პოლიტიკის ბრწყინვალე გამარჯვება“ (1957, №6); მაია ქავთარაძე. „რევოლუციური ტრადიციების სათავეებთან“ (1957, №6); გურამ გვერდ-წითელი. „კოლხეთის ცისკრის“ გმირები“ (1958, №2) და სხვ.)

2) *სტატიები, რომლებშიც ჯერ კიდევ ისმის სოცრეალისტი კრიტიკოსის ხმა, თუმცა იქვე შეინიშნება გარღვევის ცდებიც და სტილურ-თემატური სიახლეების ძიება.* მაგალითად, გურამ გვერდწითელი წერილის „დადებითი გმირის ცნების დაზუსტებისათვის“ (1957, №3) დასაწყისში აღნიშნავს, რომ დადებით გმირს განსაკუთრებული როლი ეთმობა საბჭოთა ლიტერატურაში, „რომელიც მოწოდებულია, მხატვრულად ასახოს ნათელი მიზნით შთაგონებული საბჭოთა ხალხის შინაარსიანი ცხოვრება“ (გვ. 114). „თანამედროვე რეაქციულ-ბურჟუაზიულ ლიტერატურას დადებითი გმირები არა ჰყავს, რადგან იგი ხატავს ისეთ ადამიანთა სახეებს, რომლებიც უპირისპირდებიან საზოგადოებას, ცოცხლობენ მხოლოდ ვიწრო პირადული ინტერესებით, თავიანთი ეგოის-

ტური ზრახვების ასრულებას მსხვერპლად სწირავენ ყოველივე წმინდასა და ჰუმანიურს“ (გვ. 116) და ა. შ. თუმც, მეორე მხრივ, სავსებით სწორად იაზრებს დადებითი გმირის იდეალს, მნიშვნელობას, მშვენიერის ასახვის სპეციფიკას, როცა აღნიშნავს: „დღეისათვის უკვე უკუგდებულა ის შეცდომა, რომელიც დადებითი გმირის არსებობას მხოლოდ საბჭოთა ლიტერატურას უკავშირებდა და ამით ზღვარს დებდა ადრინდელსა და საბჭოთა ლიტერატურას შორის; განსაკუთრებით უგულვებელყოფდა იგი კრიტიკული რეალიზმის ლიტერატურის დამსახურებას დადებითი გმირის სახის შექმნის საქმეში“ (გვ. 116). (ამავე პათოსისაა: გურამ გვერდწითელი. „უკანასკნელი წლების ქართული მხატვრული პროზა და დადებითი გმირის პრობლემა“ (1958, №12); გიორგი ნატროშვილი. „მწერლის ჭეშმარიტი გზა“ (1958, №8); გიორგი ხუხაშვილი. „ოსტატის საიდუმლო“ (1958, №7); ვლადიმერ ჯიბუტი. „გიორგი ლეონიძის ლექსები“ (1958, №7) და სხვ.).

3) **მესამე კი არის ახალი ტიპის ლიტერატურათმცოდნეობითი სტატიები, რომლებიც ახალი თაობის კრიტიკოსებს ეკუთვნით.** მათ თამამად თქვეს უარი მხატვრული ტექსტის პარტიული დოგმებითა და პრინციპებით გამართულ განხილვაზე და მიზნად მხოლოდ მისი ჭეშმარიტი ღირსებებისა და ფორმოზრივ-შინაარსობრივი ნოვაციების წარმოჩენა დაისახეს. იმ პერიოდის პოლიტიკური და იდეოლოგიური ვითარებიდან გამომდინარე, ეს ახალი ინიციატივა დაპირისპირების (როგორც თავიანთ კოლეგებთან, ისე სახელმწიფო იდეოლოგიის მაკონტრილებელ ორგანოებთან) გარეშე ვერ ჩაივლიდა. თუმც ქართული კრიტიკის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მას უკან არ დაუხევია და ღირსეულად გაართვა თავი ამ საქმეს. ესენი იყვნენ: გურამ ასათიანი, რევაზ თვარაძე, თამაზ ჩხენკელი, ოტია პაჭკორია, კობა იმედაშვილი, თამაზ ჭილაძე, აკაკი ბაქრაძე და სხვანი.

დავიწყებთ ჩვენ მიერ უკვე ნახსენები გურამ ასათიანის სტატიით „შენიშვნები თანამედროვე ქართული პოეტიკის შესახებ“ (1957, №1). თანამედროვე ქართულ პოეზიას კრიტიკოსი მიიჩნევს უშუალო მემკვიდრედ მე-19 საუკუნისა, რომელმაც „ვილოსოფიური, სოციალური და პოლიტიკური აზროვნების უაღრესად მდიდარი და მრავალფეროვანი მემკვიდრეობა დაგვიტოვა“ (გვ. 107). თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აღნიშნული გამოკვლევა მართლაც საეტაპო მნიშვნელობისაა და სალიტერატურო კრიტიკის მიერ სოცრეალისტური იდეოლოგიის დამღვევისა და ახალ რელსებზე გადასვლის მაჩვენებელია. გურამ ასათიანი აქ თამამად საუბრობს მემკვიდრეობითობის საკითხზე. ამბობს, რომ დროა ვადიაროთ: „XX საუკუნის დასაწყისში ქართულ პოეზიაში მოხდა ნამდვილი გადატრიალება, რომლის შედეგადაც იგი აყვანილ იქნა განვითარების ახალ საფეხურზე“ (გვ. 107). ქართული მოდერნისტული პოეზიის, რომელსაც სულ რაღაც ერთი ათეული წლის წინაც კი „დეკადენტობად“ და „შეზღუდულობად“ მოიხსენიებდნენ და ბუნდოვანსა და გაუგებარს უწოდებდნენ, ასეთი თამამი და ზუსტი შეფასება სწორედ სოცრეალისტური იდეოლოგიის დასრულებას მოასწავებს კრიტიკაში. მოვიყვანთ კიდევ რამდენიმე ადგილს, რომლებიც ამ თვალსაზრისს საბოლოოდ ადასტურებს: „ახალი ქართული პოეზიის ფორმირება დაიწყო უფრო ადრე, ვიდრე შეიქმნებოდა ქართული საბჭოთა პოეზია. ეს მოხდა ასე და ამის აღიარება საჭიროა ისტორიული სიმართლისათვის, რაც უნდა უხერხული იყოს ამ სიმართლესთან შერიგება ზოგიერთ ზედმეტად სწორხაზოვნად მოაზროვნე ლიტერატორისთვის“ (გვ. 108). „XX საუკუნის ქართულ ლექსში პოეტურმა სახემ მიიღო უფრო მკვეთრი მატერიალური ელფერი, იგი გახდა ნაკლებად „რაციონალისტური“ და უფრო მეტად „ხორციელი“, ემოციურად უფრო ხელშესახები, ვიდრე იყო წინათ“ (გვ. 110). „დადგა დრო, რომ თანამედროვე ქართულ პოეზიაში მოხდეს ფასეულობათა სერიოზული გადასინჯვა პოეტური ხელოვნებისადმი მაღალი, პროფესიული მომთხოვნელობის პოზიციებიდან“ (გვ. 114).

1959 წელს რევაზ თვარაძე წერს კრიტიკულ სტატიას „დიდი ლიტერატურის კარიბჭესთან“ (1959, №1), ესაა მიმოხილვა რამდენიმე წლის წინ დაარსებული თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მწერალთა წრის აღმანახ „პირველი სხივის“ მეხუთე-მეექვსე ნომრებისა და თან ლიტერატურული პროცესის შეფასებისა და ტენდენციების გამოკვეთის ცდაცაა.

კრიტიკოსს შენიშნული აქვს 50-იანი წლების, უფრო კი მისი მეორე ნახევრის ახალგაზრდული ქართული პოეზიისთვის დამახასიათებელი რამდენიმე ნიშანი: 1) „პოეზიის, მისი გამომსახ-

ველობითი საშუალებებისა და ხერხების პროზასთან დაახლოების ტენდენცია“ – ეს გამოხატულია სწრაფვით ისეთი საგნებისა და დეტალებისაკენ, რომლებითაც პოეზია აქამდე საერთოდ არ ინტერესდებოდა და ძირითადად პროზის კუთვნილებად მიიჩნეოდა. ისინი „პროზაულ“ წვრილმანებში ხედავენ სულიერი ცხოვრების სიმაღლეს (ოთარ ჭილაძე, არჩილ სულაკაური, გივი გეგეჭკორი, მუხრან მაჭავარიანი); 2) „შედარებით ტრადიციულებს (სიტყვის საუკეთესო გაგებით) და ამდენად უფრო ეროვნულებს (სიტყვის შეზღუდული გაგებით)“ უწოდებს იგი მეორე ფრთას: ჯანსუღ ჩარკვიანს, ზაურ ბოლქვაძეს, ტარიელ ჭანტურიას, ვახტანგ ჯავახაძესა და ემზარ კვიციანიშვილს – და გამოკვეთს ნიშნებს: სილაღე, ხალისიანი მზერა, ნაკლებად მრუშე ფერები, მსუბუქი იუმორი და ირონია; 3) ფოლკლორის გამოყენება და მის საფუძველზე თავისებური ინტონაციის შექმნა – მორის ფოცნიშვილი, გურამ გოგიაშვილი. კრიტიკოსი აღნიშნავს, რომ იგი ძირითადად ახალგაზრდებზე საუბრობს, ამიტომ საგანგებოდ არ ჩერდება ორ პოეტზე – თამაზ ჭილაძესა და შოთა ნიშნიანიძეზე – რომელთაც უკვე აქვთ თავიანთი ხმა და სტილი.

რაც შეეხება პროზას, მისი ნიშნებია: 1) „სოფლის თემატიკის“ დაძლევა და ქალაქური ცხოვრების აღწერის შემოტანა, სადაც ტრადიციის უქონლობის გამო გარკვეული სიძნელეები დახვდათ ახალგაზრდა პროზაიკოსებს: გურამ გეგეშიძეს, გურამ რჩეულიშვილს, სოსო კორინთელს, მერაბ ელიოზიშვილს, თამაზ ნატროშვილს და იოსებ ყაჭეიშვილს. 2) მიდრეკილება პროზის პოეზიასთან დაახლოებისა – ფსიქიკის ნიუანსებში წვდომა, სტილისტური და რიტმული ძიებანი. აქვე მიაწინებს ერთ საფრთხეზეც: *„ფსიქიკის ნიუანსებში ჩხირკედელაობა“ თვითმიზნად არ იქცეს და ჩრდილში არ მოექცეს ნამდვილი პროზის უმთავრესი ღირსება – არ შეასუსტოს საკაცობრიო იდეალები, იგი მიჩნეულ არ იქნეს „მოსაწყენ და მძიმე ტვირთად“* (გვ. 129).

პოეზიის იმ ტენდენციას შენიშნავს და განიხილავს **თამაზ ჩხენკელი** სტატიაში **„პოეტის პირველი წიგნი“** (1960, №5), რომელზეც რევაზ თვარაძე საუბრობს, ოღონდ ეს წერილი საკუთრივ ოთარ ჭილაძის პოეზიას და მის პირველ კრებულს – „მატარებლები და მგზავრები“ (1959) – ეხება. თამაზ ჩხენკელიც აღნიშნავს ახალგაზრდა პოეტის ორიგინალურ სტილსა და გზას, მისი პოეზიის ძირითად მარგანიზებელ ძალად კი ინტონაციით დატვირთულ აზრს მიიჩნევს და ხაზს უსვამს რამდენიმე ნიშანს: მისი ფრაზა ზოგჯერ უხეში და მშრალია, მუსიკალური ხმიერება უკანა პლანზეა გადაწეული, რაც მარტო პოეტური ტემპერამენტის თავისებურება კი არაა, არამედ წინდახედულება პოეტისა, რადგან გალაკტიონის მუსიკალური პოეზიის შემდეგ ამ გზით სიარული უიმედო იქნებოდაო. და თუკი აქა-იქ შევამჩნევთ ფრაზის გალაკტიონურ ინტონაციას, ეს იმას ნიშნავს, რომ *„ახალგაზრდა შემოქმედი მისთვის ორგანული პოეტური სამყაროს გამოხატვისას სიტყვასთან ჭიდილში გამარჯვებული გამოსულა“* (გვ. 122).

ნოდარ დუმბაძის რომან „მე, ბებია, ილიკო და ილარიონსა“ და მოთხრობებს ეხება **ოტია პაჭკორიას** სტატია **„სოფლელი ბიჭი“** (1961, №1), რომელშიც საკმაოდ დაწვრლებითაა განხილული ძირითადი ასპექტები აღნიშნული ტექსტებისა, კერძოდ, იუმორი, მისი სახეები – ხასიათის კომიზმი და სიტუაციური კომიზმი, რომელს და რა ხარისხით მიმართავს მწერალი და როგორ ართმევს იგი დასახულ ამოცანას თავს. გაანალიზებულია მოთხრობების ძირითადი პრობლემატიკა, იუმორისა და ირონიის მიღმა დასმული სერიოზული პრობლემები: სიყალბე, ფსევდო-კულტურული ატმოსფერო ოჯახში და შედეგი – ასეთ გარემოში გაზრდილი ბავშვი, რომელსაც მხოლოდ მდაბალი ინსტინქტები უყალიბდება. ოტია პაჭკორია ხანდახან კრიტიკულია და ამბობს, რომ იუმორი ზოგჯერ თვითმიზნად იქცევა და მას ყოველთვის არ არის ამოფარებული მნიშვნელოვანი აზრი.

თანამედროვე პროზის კიდევ ერთ ტენდენციაზე საუბრობს **კობა იმედაშვილი** სტატიაში **„ოტია იოსელიანის ნოველები“** (1961, №3). ესაა პროზის ლირიზმი, ლირიკული ელემენტის შეტანა პროზაულ ტექსტში: *„თანამედროვე პროზა და პოეზია ავლენენ მძლავრ ტენდენციებს ერთობის განწყობების, გამოსახვის ხერხებისა და ხასიათების გადაღებისა. პირველი ნაბიჯი აქეთკენ თითქოს პოეზიამ გადადგა და ეს მისთვის ნამდვილად სასიკეთო იყო. პროზის ლტოლვა პოეზიისაკენ მეორეული მოვლენაა, მაგრამ ლიტერატურისთვის და ქართული მწერლობისთვისაც იგი უკვე სიახლე აღარაა“* (გვ. 133). პროზაში ლირიკული ელემენტის შეტანა მე-20 საუკუნის დასაწყისის

ქართული პროზის ერთ-ერთი ნიშანია (ჭოლა ლომთათიძე, ნიკო ლორთქიფანიძე), რომელიც შემდეგ იკარგება სოცრეალიზმის ეპოქაში დღეს ჩვენთვის უკვე ნაცნობი და გასაგები მიზეზების გამო. როგორც ეს სტატია გვიდასტურებს, 60-იანი წლებიდან ეს ტენდენცია კვლავ იჩენს თავს და მის დასტურად კრიტიკოსს მოჰყავს ოტია იოსელიანის ნოველები: „ჩქარი მატარებლიდან“, „თამაში“, „დაგვიანება“, „მენავე“, „თეთრი ქალიშვილი“.

ფრაზის ლაკონიურობა და სიმკაცრე, სისადავე და უბრალოება, ფსიქოლოგიური ძიებანი, ახალგაზრდა, განათლებული ადამიანის მღელვარე განცდები, სიკვდილ-სიცოცხლის ჭიდილი, სიყვარული და ტკივილი – ეს ყველაფერი, ძველი და მუდმივად შემაწუხებელი საკითხები, „*მკაცრ რეალისტურ ჩარჩოებში მოქცეული, დამშვენებული სისადავითა და ოსტატური უბრალოებით*“ (მატბერაშვილი, 1961, გვ. 134), – ასე აფასებს გიორგი მატბერაშვილი გურამ რჩეულიშვილის მოთხრობებს წერილში „*გურამ რჩეულიშვილი*“.

„ცისკარსა“ და „მნათობში“ 1961 წელს დაბეჭდილ მოთხრობებს მიმოიხილავს გურამ ასათიანის ვრცელი სტატია „*მოთხრობა, მკითხველი, დრო*“ (1962, №4), სადაც არაერთი მნიშვნელოვანი მოსაზრებაა გამოთქმული ამ ჟანრის, მისი განვითარებისა და გამოვლენილი ტენდენციების შესახებ. პირველი, რაზეც ყურადღებას ამახვილებს კრიტიკოსი, არის თანამედროვე პროზაში ახლახან დამკვიდრებული მიდრეკილება ე. წ. „ფსიქოლოგიური პასაჟებისკენ“, როცა სტრუქტურითა და ხასიათით ფაქტობრივად გლახა ჭრიაშვილის მონოლოგს ვიღებთ. გურამ ასათიანი კორექტულად უწოდებს ამ ტენდენციას „უცნაური ორიგინალობის“ სურვილს. კრიტიკოსი აღნიშნავს პროზაში ლირიკული ელემენტის შეჭრის ტენდენციას და ამ და სხვა ნიშნებით განიხილავს თამაზ ჭილაძის, თამაზ ნატროშვილის და არჩილ სულაკაურის მოთხრობებს. საინტერესოა კიდევ ერთი მომენტი, რომელსაც შენიშნავს 60-იანი წლების კრიტიკა – გაბატონებული მეშჩანობა საზოგადოებაში და ამ პროცესს დაპირისპირებული ახალგაზრდობის სისუსტე. გვახსენდება ოთარ იოსელიანის ფილმი „აპრილიც“ (1962), რომელიც ასევე მომხვეჭელობისა და ქონებით ტკბობის წინააღმდეგაა მიმართული და დროშიც ზუსტად ემთხვევა აღნიშნულ მოთხრობებს. როგორც ჩანს, ამ დროისათვის საზოგადოებაში უკვე გამოკვეთილია სეგმენტი, რომლისთვისაც ქონების დაგროვება ქცეულა მიზნად და ისინი აშკარა წინააღმდეგობაში მოდიან საზოგადოების იმ ნაწილთან, რომელთაც ადამიანური ფასეულობებისადმი – სიყვარული, ერთგულება, უნაგარობა, სიკეთე, თავმდაბლობა – უცვლელი დამოკიდებულება აქვთ. მაშინდელი ქართული კრიტიკაც შენიშნავს ამ ტენდენციას და მხარს უჭერს მორალის, ზნეობის, უბრალო ადამიანური თვისებების წარმოჩენას და წუხს უსამართლობისა და მეშჩანობის წინააღმდეგ გამოსულ პერსონაჟთა პასიურ როლზე.

ძალიან საინტერესოა ოტია პაჭკორიას „*შუადღის ილუზიები*“ (1962, №12), რომელშიც პირდაპირაა ნათქვამი, რომ დადგა „ახლებური წერის“, ახალი ფორმების შემოტანის დრო და ეს პროცესი დაიწყო კიდევ ჩვენს ლიტერატურაში:

თანამედროვე პროზის პრინციპები ექსპერიმენტების წყაროდ იქცა და დაგვაფიქრა, ისე წერა, როგორც ვწერდით, არ შეიძლება, საჭიროა ახალი ფორმები და ასეთი ფორმები არსებობს. არსებობს ასოციაციები, კონტრაპუნქტი, რეტროსპექტული პროზა. [...] ესაა ქართული პროზის სიახლის საფუძველი, რამაც ბევრი საინტერესო და კარგი შედეგი გამოიღო, მაგრამ ბევრჯერ მხოლოდ ილუზიები შექმნა (გვ. 128).

გარდა ამისა, ეს წერილი საინტერესო და მეტად ყურადსაღებია იმიტომაც, რომ აქ უკვე პირდაპირაა ნათქვამი – თანამედროვე ლიტერატურამ დაძლია სოცრეალისტური პერიოდი, რასაც აღიარებს 60-იანი წლების კრიტიკა, როგორც არასწორს, დამაზიანებელს, თაობათა დამაპირისპირებელს და სიახლეების შემაფერხებელს:

ჩვენი უფროსი თაობის მწერლობასა და ჩვენ შორის ჩადგა დროის ხანგრძლივი მონაკვეთი – სქემატური ლიტერატურის აყვავების ხანა. [...] ყველაფერი, რაც გაბატონებულ სქემატურ შეხედულებებს არღვევდა, ხელაღებით გვსურდა, უარგვეყო, რის გამოც ხელოვნურად და უმიზეზოდ დაუპირისპირეთ ერთმანეთს თაობები, თვისებრივი სიახლეების ძიება პრინციპული საფუძვლების რღვევად მივიჩნიეთ და, გარდა ამისა, ჯერ კიდევ ვერაფრით გადავეჩვიეთ ლიტერატურის ლინეისებური ცხრილებით დალაგებას. (გვ. 129).

აქვე კრიტიკოსი გამოთქვამს იმის იმედსაც თუ ვარაუდს, რომ შესაძლოა ჩვენ, ერთგვარად გარდამავალი ლიტერატურული თაობაც კი ვიყოთ, რომელიც ახალ გამომსახველობით ფორმებსა და თვისობრიობას ეძებს და ნიადაგს ამზადებსო. მართლაც, თუ გავიხსენებთ 70-იანი წლებიდან როგორც პროზაში, ისე პოეზიაში დაწყებულ ლიტერატურულ პროცესს, აშკარა გახდება, რომ ნიჭიერი კრიტიკოსი ამ შემთხვევაში წინასწარმეტყველად მოგვევლინა.

იმავე პრობლემას, პლაკატურობას ლექსში, ეხება რევაზ თვარამის წერილი „პოეტური კულტურის ზოგიერთი საკითხი“ (1963, №6):

პიროვნების კულტის პერიოდში, მართლაც, პლაკატურ პოეზიას მეტი გასაქანი ჰქონდა და ლირიკაც ერთგვარად ჩრდილში იყო მოქცეული... მაგრამ დღესდღეობით, როდესაც ლირიკამ მეტი თავისუფლება და აღიარება მოიპოვა, მეორე უკიდურესობის მოწმენი ვხდებით: შესამჩნევად შესუსტდა როგორც ავტორთა, ისე გამომცემელთა პასუხისმგებლობის გრძნობა გამოქვეყნებული ნაწარმოების მიმართ და როგორც არასდროს, ისე დახვავდა ლირიკის მარკით გასაღებულ სიახლემო წილადობილა (გვ. 99).

როგორც ვხედავთ, აქაც უკვე დამლევლია სოცრეალისტური ლიტერატურის ეს კონიუნქტურული ფაზა და აქცენტი გადატანილია ნამდვილ პოეტურ გრძნობაზე; ოღონდ გაჩენილა მეორე პრობლემა – გადამეტებული და უსაგნო ლირიზმი, რაც მაშინ ხდება, როცა შემოქმედს ზომიერების გრძნობა დაეკარგება.

აღნიშნულ სტატიაში ზემოთ უკვე ნახსენებ პოეტური ხერხების პროზასთან დაახლოების ტენდენციაზე საუბრობს კრიტიკოსი, ამჯერად უფრო ჩაღრმავებით, არგუმენტირებულად და შესაბამისი მაგალითების მოხმობით. იგი გამოყოფს ნიშნებს: განსჯის ელემენტების მოჭარბება, სწრაფვა საგნობრიობისაკენ, პოეზიის მიერ მანამდე იგნორირებული დეტალებისაკენ... საინტერესოა, რომ კრიტიკოსი აქაც გადამეტებული პროზაულობის საშიშროებას ხედავს და ფრთხილობს:

ხსენებული ტენდენცია თავისთავში უდიდეს საფრთხესაც შეიცავს; საკმარისია, პოეტმა განსჯისკენ სწრაფვა თვითმიზნად გაიხადოს, საშუალების მოპოვებისას დაივიწყოს მიზანი – წვდომა სულიერი სიმაღლეებისა, ან კიდევ, თუნდაც წუთიერად დაკარგოს ზომიერების გრძნობა და პოეტური ალღო, რომ უმალ თავს იჩენს სავალალო შედეგი – ლექსის გადაქცევა პროზად (ამ სიტყვის ყველაზე ცუდი გაგებით), მოსაწყენ წილადობილად და მჟავე „ფილოსოფიად“ ნატურალიზმის უხვი საკმაზითურთ (გვ. 100).

***

გარდა თანამედროვე ლიტერატურის სიღრმისეული ანალიზისა, განახლებული „ცისკარი“ ეხებოდა ლიტერატურის თითქმის ყველა სფეროს: ძველ ქართულ ლიტერატურას (შალვა გოზალიშვილი, შალვა ხიდაშელი, სარგის ცაიშვილი, იოსებ მეგრელიძე), ფილოსოფიასა და ესთეტიკას, თარგმანის საკითხებს (ლეილა თაქთაქიშვილი-ურუშაძე, რამაზ პატარიძე, გურამ კანკავა, ნატალია ორლოვსკაია), უცხოელ ქართველოლოგთა ღვაწლსა და დამსახურებას (დევიდ მარშალ ლენგი, მარჯორი უორდროპი, სამსონ ენუქაშვილი), ანტიკურ, აღმოსავლურ და დასავლურ ლიტერატურას (სიმონ ყაუხჩიშვილი, ნოდარ კაკაბაძე, ნიკო ყიასაშვილი, ალექსანდრე გვახარია, ნოდარ მშვილ-

დაძე), საქართველოს ისტორიის საკითხებს (ვახტანგ ბერიძე, შოთა მესხია, რევაზ კვიციანი), ქართულ თეატრსა და კინოს (ნიკო ნიკოლაძე, აკაკი ვასაძე), ეთნოლოგიურ და ფოლკლორულ პრობლემათკას (ანდრო ლეკიაშვილი, ვალერიან ითონიშვილი) და ა. შ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ასათიანი, გ. (1957). შენიშვნები თანამედროვე ქართული პოეტიკის შესახებ. „ცისკარი“. 1. 107-114. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123275/1/Ciskari_1957_N1.pdf
- ასათიანი, გ. (1962). მოთხრობა, მკითხველი, დრო. ცისკარი. 4. 8-111. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123608/1/Ciskari_1962_N4.pdf
- ბაკრაძე, ა. (2019). მწერლობის მოთვინიერება. თბილისი: ლიტერატურის მუზეუმი. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/318748/1/Mwerlobis_Motviniereba.pdf
- გვერდწითელი, გ. (1957). დადებითი გმირის ცნების დაზუსტებისათვის. ცისკარი. 3. 114-120. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123295/1/Ciskari_1957_N3.pdf
- თვარაძე, რ. (1959). დიდი ლიტერატურის კარიბჭესთან. „ცისკარი“. 1. 124-131. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123392/1/Ciskari_1959_N1.pdf
- თვარაძე, რ. (1963). პოეტური კულტურის ზოგიერთი საკითხი. ცისკარი. 6. 96-111. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123701/1/Ciskari_1963_N6.pdf
- იმედაშვილი, კ. (1961). ოტია იოსელიანის ნოველები. ცისკარი. 3. 133-138. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123535/1/Ciskari_1961_N3.pdf ჩხენკელი, თ. (1960). პოეტის პირველი წიგნი. ცისკარი. 5. 118-122. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/123492>
- პაჭკორია, ო. (1961). „სოფლელი ბიჭი“. ცისკარი. 1. 108-113.) https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123528/1/Ciskari_1961_N1.pdf
- პაჭკორია, ო. (1962). „შუადღის“ ილუზიები. ცისკარი. 12. 128-140. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123647/1/Ciskari_1962_N12.pdf
- შატბერაშვილი, გ. (1961). გურამ რჩეულიშვილი. ცისკარი. 8. 131-136. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123547/1/Ciskari_1961_N8.pdf
- ჯინორია, ო. (1957). დადებითი გმირის საკითხისათვის კრიტიკულ რეალიზმსა და რევოლუციურ-დემოკრატიულ რომანტიზმში. „ცისკარი“. 2. 78-88. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123288/5/Ciskari_1957_N2.pdf
- ჯოლოგუა, თ. (2013). ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია: XIX საუკუნე. თბილისი. https://digitallibrary.tsu.ge/book/2020/lectures/jologia_qartuli_jurnalitikis_istoria.pdf

References:

- Asatiani, G. (1957). Shenishvnebi Tanamedrove Kartuli Poetikis Shesakheb. [Notes about modern Georgian poetics]. „Tsiskari“. 1. 107-114. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123275/1/Ciskari_1957_N1.pdf
- Asatiani, G. (1962). Motkhroba, mkitkhveli, dro. „Tsiskari“. 4. 98-111. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123608/1/Ciskari_1962_N4.pdf
- Bakradze, A. (2019). Mtserlobis Motviniereba. [The Taming of Literature]. Tbilisi: Literaturis muzeumi. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/318748/1/Mwerlobis_Motviniereba.pdf
- Chkhenkeli, T. (1960). Poetis Pirveli Tsigni. [The poet's first book]. „Tsiskari“. 5. 118-122. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/123492>
- Gverdsiteli, G. (1957). Dadebiti gmiris tsnebis dazustebisatvis. [For clarifying the concept of a positive hero]. „Tsiskari“. 3. 114-120. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123295/1/Ciskari_1957_N3.pdf
- Imedashvili, K. (1961). Otia Ioselianis Novelebi. [Novellas by Otia Ioseliani]. „Tsiskari“. 3. 133-138. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123535/1/Ciskari_1961_N3.pdf
- Jinoria, O. (1957). Dadebiti Gmiris Sakitkhisatvis Kritikul Realizmsa da Revolutsiur-demokratiul Romantizmshi. [For the question of the positive hero in critical realism and revolutionary-democratic romanticism]. „Tsiskari“. 2. 78-88. https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123288/5/Ciskari_1957_N2.pdf

- Jologia, T. (2013). Kartuli Zhurnalistikis Istoria: XIX Saukune. [History of Georgian journalism: XIX century]. Tbilisi. https://digitallibrary.tsu.ge/book/2020/lectures/jologia_qartuli_jurnalitikis_istoria.pdf
- Pachkoria, O. (1961). "Sopleli bichi". ["The country boy"]. „Tsiskari“. 1. 108-113. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123528/1/Ciskari_1961_N1.pdf
- Pachkoria, O. (1962). "Shuadghis" iluziebi. [„Afternoon“ illusions]. „Tsiskari“. 12. 128-140. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123647/1/Ciskari_1962_N12.pdf
- Shatberashvili, G. (1961). Guram Rcheulishvili. [Guram Rcheulishvili]. „Tsiskari“. 8. 131-136. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123547/1/Ciskari_1961_N8.pdf
- Tvaradze, R. (1959). Didi Literaturis Karibchestan. [At the gate of great literature]. „Tsiskari“. 1. 124-131. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123392/1/Ciskari_1959_N1.pdf
- Tvaradze, R. (1963). Poeturi kulturis zogierti sakitkhi. [Some issues of poetic culture]. „Tsiskari“. 6. 96-111. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/123701/1/Ciskari_1963_N6.pdf